

DENEMECİ
Seçme Denemeler

•

Nermi Uygur

Nermi Uygur'un
YKY'deki kitapları:

Tadı Damağımda (1995, 1996)
Felsefenin Çağrısı (1995)
Kuram-Eylem Bağlamı (1996)
Kültür Kuramı (1996)
Başka-Sevgisi (1996)
Bunalımdan Yaşama Kültürü (1997)
Güneşle (1997)
Dilin Gücü (1997)
Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu (1998)
Salkımlar (1998)
Yaşama Felsefesi (1998)
İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası (1998)
Dipten Gelen (1999)
Denemeli Denemesiz (1999)
İçimin Sesi (2001)
Çağdaş Ortamda Teknik (2002)
Türk Felsefesinin Boyutları (2002)
Eşekler, İkindiler, Yetişimler (2004)
Bütün Eserleri-I (2016)
Bütün Eserleri-II (2017)

Doğan Kardeş
Denemeci - Seçme Denemeler (2011)

NERMİ UYGUR

Denemeci

Seçme Denemeler

Hazırlayan:
Güven Turan

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3326
Doğan Kardeş Kitaplığı - 316
—ilkgençlik—

Denemeci / Nermi Uygur
Hazırlayan: Güven Turan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

1. baskı: İstanbul, Nisan 2011
2. baskı: İstanbul, Şubat 2020
ISBN 978-975-08-1981-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Denemeci: Nermi Uygur • 7

Denemeci • 11

Çıktım Yunus Dalına • 29

Romansız Yaşayamam • 38

Montaigne • 45

Sevgi Eğitimi • 52

İyi, Kötü • 61

Şaşma • 66

Para • 70

Yaşlılık • 80

Yazma Gereksinimi • 88

Yazarlık • 95

İnsan • 102

Öykülerin İlk Yayınılandığı Yerler • 109

Nermi Uygur Biyografisi • 110

Denemeci: Nermi Uygur

Türkçedeki bir edebiyat türü olarak “deneme” kelimesini Nurullah Ataç’a borçluyuz. Ama “deneme”yi bulan ve denemeleriyle bugün kullandığımız türün temellerinden birini atansa yazmayı seçme öncesinde önemli bir Fransız devlet adamı olan Montaigne’dir (1533-1592). Montaigne, “öznel” ya da “kişisel” denemenin başlangıcını yapmıştır. Denemeleri, bir dostla sohbet tadındadır. İngiliz yazar ve siyasetçi Francis Bacon’sa (1561-1626) denemeye daha kalıplı bir hava getirmiştir. Bacon’un denemeleri, her ne kadar dili sohbet havası taşıyorsa da kişisel konulara hiç değinmez. Oysa Montaigne, böbrek sancısından, kızlarından, eşinden, evinden, bağından bahçesinden söz eder denemelerinde. Ataç da genellikle Montaigne’in yolundan gider. O da kişiselleştirmekten kaçınmaz denemelerini.

Ülkemizde, Ataç’la başlayıp sevilen ve tutulan bir tür olan denemenin önde gelen adlarından biri de Nermi Uygur’dur. Bizde deneme yazarlarının edebiyatçı olması alışlagelmiştir. Oysa Nermi Uygur bir felsefecidir; hatta, sadece felsefe öğreticisi değil, gerçek anlamda, yani felsefe üstüne özgün yapıtlar veren bir felsefecidir. Nermi Uygur’un ilk yapıtları da doğrudan felsefe sorunlarına eğilir. Gene de, fenomenoloji okuluna bağlı bir felsefeci olduğu için, insana, dile, sıkı sıkıya bağlı bir felsefe anlayışı taşımaktadır. Yani edebiyatın çeperlerinin hemen hemen kesişme noktalarındadır verdiği felsefe eserle-

ri. Bunu daha geniş bir şekilde işleyen, kitabımızın arkasında yer alan biyografisini okumanızı öneririm.

Felsefeci Nermi Uygur'dan denemeci Nermi Uygur'a geçişin ilk yapıtı bence *Dilin Gücü* (1962) adlı kitabıdır. Bir yıl sonra yayımlanan *Dünya Görüşü*, felsefi bir konuyu işlese de deneme tadındadır. Ama bu kitaplarda hâlâ Bacon tarzı daha kalıplı, daha kişiselikten uzak bir deneme üslubunu kullanmaktadır yazarımız. *İnsan Açısından Edebiyat*'ta (1969) felsefeci yanının ağır bastığı bir denemeci kimliği ile eğilir edebiyata, özellikle romanlara ve roman kahramanlarına.

Nermi Uygur'un ağırlıklı olarak, gerçek anlamda nesnel, Bacon'cu, denemeden Montaigne'ci, özel ve kişisel denemeye geçtiği kitabı *Güneşle*'dir (1969). İlk baskısı bir hayli ince olan bu kitabı, zaman içinde, özel denemelerini katarak her baskıda biraz daha büyütür.

Felsefi yazılarına ara vermeden sürdürür denemeciliğini 1980'li yılların sonuna kadar. 1989'da yayımlanan *Bunalımdan Yaşama Kültürü* son derece ilginç bir kitaptır. Bir yanıla ciddi bir Varoluşçu felsefe üzerine kuruludur ama diliyle, anlatımıyla, kendi yaşamının çok zor, çok bunalımlı bir döneminden örnekler veriyor olmasıyla, boyutuna rağmen (deneme yirmi sayfayı geçmemeli diye "resmi" olmayan bir kural vardır) özel bir deneme denilebilir.

1992'de üniversiteden emekli olduktan sonra iyiden iyiye edebi denemeye verir kendini. Felsefeci kimliği konulara eğilişinde, sorunları ele alışında, elbette en büyük yol göstericisidir. "Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri" alt başlığını taşıyan *Tadı Damağımda* (1995) adlı kitabı, yazarımızın kişiliğine, okuma beğenisine ışık tuttuğu gibi, çok iyi bir okuma kılavuzluğu görevi de yapar.

21 Şubat 2005 yılında ölünceye kadar yazmaya hiç ara vermez Nermi Uygur. Denemelerinde sık sık deneme üzerine denemeler yazar. Hatta diyebiliriz ki denemeyi onun kadar yoğun işleyen bir başka yazarımız yoktur. Denemenin denemecisidir.

Çok da önemlidir onun deneme üzerine bunca duruşu çünkü zaman içinde, deneme sözcüğü tuhaf bir anlam kayması yaşamaya başlamıştır. Öykümsü çok öznel düşüncelere, hiçbir düşünsel, bilgisel dayanağı olmayan “akıldan geçirmeler”e, denemeye denmeye başlanmıştır. Bu kitapta Nermi Uygur’un denemelerinden bir seçme yaparken özellikle deneme üstüne yazdığı aydınlatıcı yazılara yer verdim. Bu kitaptaki denemeleri okuduktan sonra, yalnız edebiyat ağırlıklı denemelerini değil, felsefe ağırlıklı denemelerini, kitaplarını okuyacağınızı da umuyorum. Felsefe demem sizi korkutmasın, Nermi Uygur, en çetrefil felsefe sorunlarını bile berrak kafasıyla rahatlıkla okunur, anlaşılır yapmayı beceren bir yazarımızdır.

Güven Turan

Denemeci

“Doğum yeri”, “doğum yılı”, “anasının adı”, “babasının adı”, “işyeri”, “uğraşı” – biryandan soruyor, biryandan da pasaport belgemi dolduruyordu masanın arkasındaki görevli. Duraksamışım “uğraşı” deyince. Başını kaldırıp yeniden sordu: “Uğraşınız?” Ben de hep “denemeci” diyeyim mi diye düşünüyordum. Arkamda bekleyenler kımıldanır gibi oldu. Kestirmeden gidip işyerime uygun olan şeyi söyledim, herşey yoluna giriverdi. Şuna inanıyorum ki “denemeci” deseysen, ne yazacağını şaşıracaktı karşımdaki. Açıklayacak zaman da yoktu. “Döşemeci” deseysen, “işletmeci” deseysen, ne dersem diyeyim yadırgamayacaktı. Ama “denemeci” – o da ne öyle? Ayaküstü anlatmaya kalkışsaydım, belki de sonunda görevli istemeye istemeye “denemeci” sözcüğünü deftere işleyecek; ilerdeki karışıklıkları kendince önlemek amacıyla da, o sözcüğün yanına, ayraç içinde kendi yorumunu, artık “gazeteci” mi, “yazar” mı, “bilgin” mi, “filozof” mu, hangisi bilmiyorum, “denemeci” deyince neyi tasarlıyorsa onu ekleyecekti. Gerçekten de, çok kimsenin belirli bir anlam veremediği birşey “deneme”; bu yüzden, çok kimsenin doğru dürüst bir işle niteleyemediği bir insandır “denemeci”.

Halk deneme okumaz, deneme sevmez demiyorum. Okumaz olur mu, sevmez olur mu hiç? Adam gibi bir dergi geç-

mesin eline, varsa ilkin denemeyi okumaya başlar. Gelgelelim, “neler okursun?” diye sorun, şiir, roman, ya da öykü çeşitlerini anar da, deneme sözünü etmez. Halk “deneme”yi, tektek deneme yazılarını değil, deneme kavramında dile gelen şeyi edebiyattan saymaz çok kez; edebiyat verimlerini nedense türlere ayırarak belirtme alışkanlığında olan kimseler bile, edebiyat deyince denemeyi unutmuş görünürler çoğun; işte bundan, denemeciyle ne yapacaklarını, denemeciyi nereye koyacaklarını şaşırıp kalırlar. Güçlüğü gidermek üzere sık sık başvurulmuş edebiyat tarihlerinin, edebiyatla ilgili el kitaplarının de etkili bir yardım sağlamadığını söylemek zorundayız. Öyle ya, açın bunlardan rasgele birini, tektek kişilerden, dönemlerden, çığırlardan uzunuzadıya sözedildiğini; bu arada edebiyatla pek bir ilintisi olmayan binbir yan-konunun ele alındığını göreceksiniz Peki, deneme bakımından durum nasıl? Bu kuşağın denemecileri kimler? Neler başarmışlar bu alanda? Öykücü diye tanıtılan şu yazarın denemeciliği de yok muydu? Denemeciliğine hiç değinilmeyen bu roman-cının baskın yönü değil mi denemeciliği? – Bütün bu soruların yanıtı çoğun sorulmadan geçirilmiştir edebiyat kitaplarında. Halkta denemeciye ilişkin önyargıların bir kaynağı, apaçık şey, edebiyat kitaplarının bu tutumunda aranmalıdır. Eğitime hız verilmedikçe bu çeşit kitapların sayısı ne yazık ki durmadan arttığına göre, kimlik anlamı ve önemi yönünden denemecinin kavranılması gittikçe artan bir çarpıklığa bürünecek, desenize.

Bilim adamı mı yoksa denemeci mi? Böyle birşeyi aklımızdan geçirmeye kalkışır kalkışmaz, bilim adamlarını buluruz karşımızda. Fizikçileri, biyologları, sosyologları, psikologları hepsini, hepsini gücendiririz: Şu uzmanlık çağında olur şey değil hani, – bir yazısıyla fizikçi, öbürüyle sosyolog, bir başka yazısıyla da biyolog diye selamlayacağız öyleyse denemeciyi? Yanlış kapı çalmışlar denemeciye yer arayanlar. Edebiyat denemecilerin yaptığı, düpedüz, basbayağı ede-

biyat, oraya gitsinler. Orası da mı olmadı, ne güne duruyor felsefe? – Yanlış anlamaları önlemek için söyleyeyim, tanıdığım bilim adamları çoğunlukla deneme okur edebiyat diye, hem de tutkuyla okur.

Bazı kimseler denemecilerin yeri felsefedir, diyor; filozof-tur öyleyse denemeciler. Bu yerleştirmeyle, tedirginliğe gide-rilmiş gözüyle bakar çok kişi. Ne var ki, sözbirliği etmiş gibi, filozoflar kendilerinden saymaz denemecileri. Denemeye fel-sefece bir önem vermeye kalkışanlara gülüp geçer filozoflar. Bir filozofun öğretisini çürütmek zor mu geliyor, nesnel bir-takım eleştirilere girişmeden filozofu yaralamak, felsefe çev-relerinin ona karşı davranışını bulandırmak mı istiyorsunuz, “denemeci” deyin filozofa, yeter: Deneme nerde, felsefe ner-de! Felsefeye özgü ağırbaşlılığın yanında hafif kaçır deneme. Ortega y Gasset’i Kant’ın yer aldığı düzeyde bir alana sokmak felsefeyi küçümsemektir doğrusu. Nitekim denemecilerle uğ-raşmaz felsefe tarihleri. Söz denemecilere dayandı mı, yaygın bir inanışla, edebiyata başvurmasını salık verirler okuyucula-ra. Burda da yanlış anlamalara yol açabilecek bir gerçeği göz-den yitirmemek gerekir: filozoflar, genellikle, deneme okuma-ya bayılırlar. Denemecilere de saygıları vardır, hattâ denemeci olmayan birçok yazardan daha fazla değer tanırırlar denemeci-lere, yeter ki filozof denemeciyle, ya da şöyle diyelim, deneme-ci filozofla birtutulmasın.

Bundan tuhaf bir tutum görmedim, diyeceksiniz. Herke-sin sevgilisi denemeci, ama bir türlü yer bulunamıyor kendi-sine, ne edebiyatçılar benimsiyor onu, ne bilginler, ne de fi-lozoflar. Görünüşe bakılırsa, *Niemandsländ* denemecinin yeri, boş-alan, yersizlerin yurdu onun yaşama bölgesi. Kendimi bildim bileli barınma güveninden yoksun kişilerin bunalımı-nı bir türlü anlayamadığım için, daha doğrusu, böyle bir gü-vene erişemediğimden ötürü bunalıma alışmanın verdiği bir umursamazlıkla, denemecilerin durumunu, özellikle dene-mecilerin kendisi yönünden, hiç de olumsuz karşılamıyorum

ben. Başarılar belli bir yere yerleştirilince üstünlük mü kazanır sanki? Bir başarının değeri kendisinde değil de, o başarıyı iliştiirdiğimiz bir dizgede mi? Okunmaz bir 500 sayfa karalayıp onu "roman" yaftasıyla sunuyorum, bu yaftayla edebiyat değeri arttı mı sayfalarımın? Denemeci dediğin, aldırılmaz bu sözümona yersizliğe. Varsın ara-bölgede kımıldasın, ne çıkar bundan? Kimliğini yitirmez ki bu yüzden.

Kim peki denemeci? Neden zorluk çekiyor herkes onu yerleştirirken? Acaba hem edebiyatçı, hem bilgin, hem de filozofça bir yanı olduğu için mi belli bir yere koyamıyorlar onu? Böylesine üç hem'li bir yaratık olur mu? Oluyor diyelim, o zaman da hangi yanı baskın, dersiniz? Bütün bu sorular mı yersiz yoksa? Belki de demin andığım belli uğraşı alanlarından birine giriyor denemecilik? Hangisine öyleyse? – Kimse uğraşmadığına göre, benim kaygım bütün bunlar. Kendisinden daha ilginç bir konu olmasa gerek denemeciye.

Denemeciye filozof sananlar da var, filozof değil diye çıkışanlar da var ona. Denemeci üzerindeki bu tasarım karşıtlığı, kolay kolay yadsınamayan birşeyi, felsefe ile denemeci arasındaki alış-verişi açığa vuruyor. Anlaşılan kaypak bir sınır aradaki, denemeci de bu sınırın iki yanında birden dolaşıyor. Bir bakıma, felsefe denemecinin ortaya koyduğu. Denemele-ri çoğumuzda hayranlık uyandıran Petrarca'yı, Erasmus'u, Unamuno'yu filozof saymamak için dar bir felsefe anlayışına kapanmış olmak gerekir. Bu yazarların her denemesi, bir yaşama felsefesini dile getirmekte. Günlerime ne çeşitten bir anlam verebilirim? İnsan olarak evrendeki yerimi, türdaşımla ilişkilerimi, geçmişle bağlantılarımı, gelecek karşısındaki bekleyişlerimi düzenlerken ne gibi ölçeklerim, dayanaklarım olmalı? Tüm değerlerimi dizmede en iyi, en doğru, en güzel, en yararlı bir davranış biçimi diye birşey var mı? Varsa nerden bilirim bunu? Bildim diyelim, nasıl uygulayacağım? – Bütün bu kaçınılmaz felsefe sorularına, daha da başkalarına bir yanıt arayan, şuracıkta andıklarına, ama anmadığım denemeci-

lere de başvurabilir; en çok denemecilerin, filozof adıyla ortaya çıkmasalar bile denemecilerin yapıtlarında sorulur da, işlenir de bütün bu sorular. Alman geleneğinin *yaşama-filozofu*, Fransız geleneğinin *moraliste* adını verdiği kimselerdir bu sözünü ettiğim denemeciler. İşte bunun için, denemeci ile filozofu birtutmak hiç de gerçeğe aykırı birşey değildir. Gene de, sallantısızca filozof dediğimiz kimseleri en çok uğraştıran bazı sorular var ki, denemeciler pek yanaşmıyor bu sorulara. Örneğin, bilgi kavramının içlem ve kaplamca belirlenmesi, tektek bilimlere ortak yöntemlerin açıklanması, bellibaşlı bilim önermelerinin yorumlanması, bilimsel çıkarımların eleştirilip değerlendirilmesi – bütün bu önemli felsefe işlemleri genellikle denemecinin uğraşısı dışında kalır; ya da şöyle söylemem daha doğru olacak, bu işlemlere girişmesem ne çıkar, bunlarla uğraşmak benim görevim değil ki, diye düşünür denemecilerin çoğu. Buna bakıp da şimdi, denemecinin felsefeyle hiçbir ilişkisi yok mu, diyeceğiz? Geniş kuşatımlı felsefe sorularından yalnızca bir bölümü ele alıp incelemediği için, bir düşünürü felsefenin dışına atmaya kalkışırsak filozof kalmaz bu gidişle ortada. Öyle ya, kendisini özellikle bilgi ve bilim sorularına adanmış olan filozofların çoğu da, yaşama felsefesinin ötesinde görüyorlar kendilerini. Ama, özde felsefe bilgi ve bilim felsefesidir, savını güdenlere raslanabilir. Ancak, bu inatçı kimseler var diye, bir ayağı felsefede bulunan denemeciye felsefeyle iç-ilintisi olmayan biri gözüyle bakmak sağduyuya aykırıdır, bence. Değil mi ki şaşırtıcı savlardan açıldı, ben de kendi savımı belirtiyim öyleyse: En ağır, en derin, en etkili filozoflar arasında saydığımız birçok kimselerin, yalnızca filozof olmadığına, aslında birer büyük denemeci olduğuna inanıyorum ben. İşte Platon, Pascal, Berkeley, Nietzsche, William James, Bergson...

Öyle bir tutum ki denemecinin tutumu, felsefenin ta kendisi. Nasıl çalışır filozof? Şunu sorsam daha iyi: nasıl çalışırsa başarıya ulaşır filozof? Yanıtım: denemeci gibi çalışırsa. Çalış-